

МЕДИЙНАТА ГРАМОТНОСТ В КОНТЕКСТА НА ЦЕННОСТИТЕ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Доц. д-р Славянка Ангелова, e-mail: sl.angelova@swu.bg

Гл. ас. д-р Любомира Христова, e-mail: dineva@swu.bg

Катедра „Връзки с обществеността, Правно-исторически факултет,
Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

Резюме: Епохата на цифровизация, онлайн комуникация, глобално и мигновено разпространение на информация поражда нови предизвикателства пред общността. Едно от тях е медийната грамотност на европейските граждани като бариера срещу дезинформацията, фалшивите новини и манипулацията в медиите, в защита на демократичните ценности.

Целта на тази статия е да изследва как медийната грамотност се интегрира в политиките на Европейския съюз за формиране на информирано гражданско участие в обществения живот, за гарантиране на свободата на изразяване и за съхраняване на идеята за обединена и солидарна Европа.

Ключови думи: медийна грамотност, европейски ценности, европейски програми, дигитализация, комуникация.

MEDIA LITERACY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN UNION VALUES

Assoc. Prof. Slavyanka Angelova, PhD, e-mail: sl.angelova@swu.bg

Chief Assist. Prof. Lyubomira Hristova, PhD, e-mail: dineva@swu.bg

Department of Public Relations, Faculty of Law and History,
South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad

Abstract: The era of digitalization, online communication, global and instantaneous dissemination of information raises new challenges for the community. One of them is the media literacy of European citizens as a barrier against disinformation, fake news and manipulation in the media, in defense of democratic values.

The aim of this article is to examine how media literacy is included in European Union policies to shape informed civic participation in public life, to guarantee freedom of expression and to preserve the idea of a united and solidary Europe.

Keywords: Media literacy, European values, European programs, Digitalization, Communication.

За медийната грамотност

Широкото използване на информационните и комуникационните технологии в различните направления човешката дейност доведе до дигитализация на обществото като цяло, което наложи нови изискванията към компетентностите на хората за да бъдат успешни професионалисти, пълноценни личности и социално активни граждани в демократичното общество.

В океана от информация едно от важните качества за всеки човек е да може да борави умело с нея като разпознава и анализира критично различните медийни послания, оценява тяхната достоверност. Това умение е прието да се назовава с понятието „медийна грамотност“ (*media literacy*). Терминът възниква през втората половина на XX век. Един от пионерите в тази област е Маршал Маклуън. Неговият труд „*Understanding Media: The extensions of man*“ (1964) променя начина, по който обществото мисли за медиите, разглежда влиянието на медиите върху възприятията на хората и поставя фокус върху характеристиката на медиите като културни продукти, формиращи действителността. Отчитайки важноста на медиите и тяхната роля в обществените процеси, първоначално във Великобритания, Канада и САЩ, а след това и в други държави се реализира идеята за включване на обучения по медийна грамотност в учебни програми, с цел обучаваните да придобиват умения за откриване на манипулация в медийни текстове и за разграничаване на факт от мнение.

С дигитализацията на обществото, широкото навлизане на мобилните технологии, социалните мрежи и медии фокусът се измества върху уменията за търсене, филтриране и оценка на надеждността на онлайн съдържание. Медийната грамотност се интегрира и разглежда в контекста на информационната грамотност и дигиталните умения на гражданите, включвайки и възможността за свободно изразяване на мнение чрез новите медии като форма за демократично участие в обществените процеси. Медийната грамотност се дефинира като съвкупност от „умения, знания и разбиране, които позволяват на гражданите да използват медиите ефективно и безопасно. За да се даде възможност на гражданите да имат достъп до информация и да използват, критично оценяват и създават медийно съдържание отговорно и безопасно, гражданите трябва да притежават задълбочени умения за медийна грамотност.”¹ Това определение подчертава връзката между медийната грамотност и основни демократични принципи, на които е изградена Европа. Тук се акцентира на важноста на свободата на изразяване и на критичното възприемане на медиите, което е не само част от личната, но и обществената отговорност.

Медийната грамотност е съвкупност от различни знания и умения, към които, според европейския подход, се включват:

- сигурно владение на съществуващите медии;

¹ ЕС. Директива (ЕС) 2018/1808 на Европейския парламент и на Съвета. *Официален вестник на Европейския съюз*, L 303/77, 28.11.2018 г. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L1808> (accessed on May 10, 2025).

- активно използване – тук се включват и онлайн търсачките, участието във виртуални общности и др. за дейности като развлечение и обучение;
- критично отношение, например при оценка на информация и търговско съдържание;
- творческо използване на медиите при създаване и разпространяване на информация и съдържание;
- разбиране на медийната икономика, плурализъм и медийна собственост;
- познаване проблематиката на авторското право².

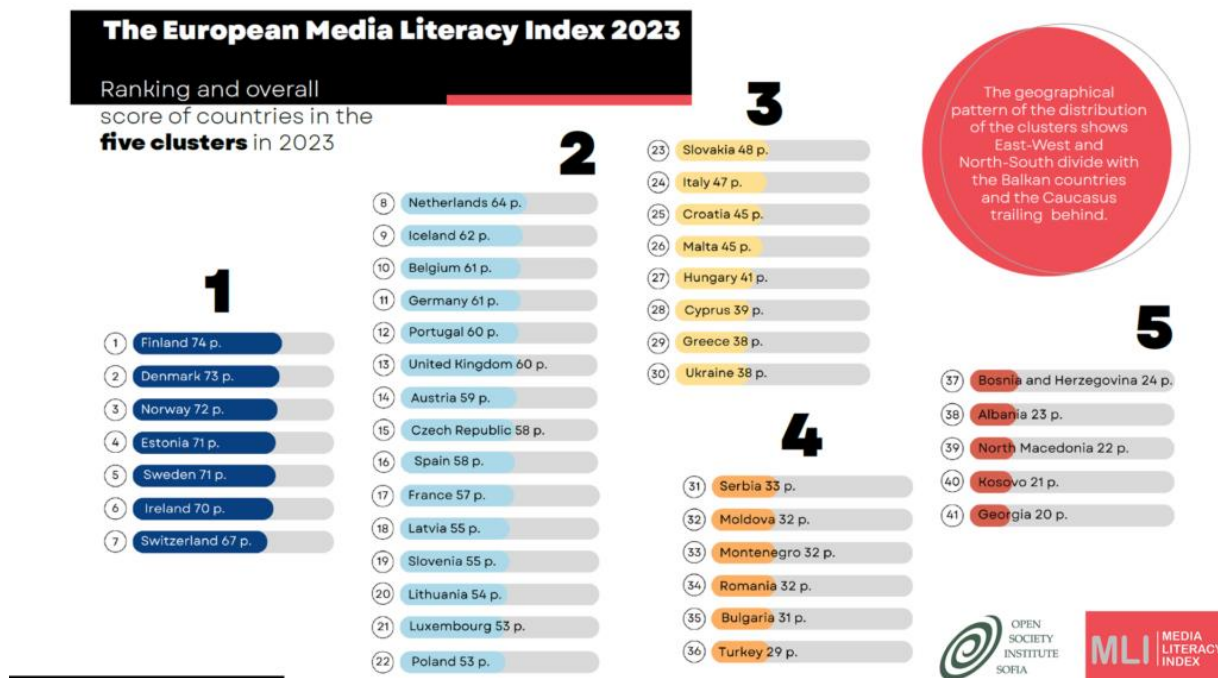
Поради все по-голямата значимост на медийната грамотност, икономическите и политическите вреди, които може да причини невярната или подвеждащата информация, от 2017 година регулярно се провежда европейско проучване „Индекс за медийна грамотност“ сред 35 държави. През 2022 г. е създадена по-широка международна версия, която включва 47 държави, в това число САЩ и Канада. Показателите, които се проследяват са „качество на образованието, свобода на медиите, доверие в хората и използване на нови инструменти за участие“³. Различните индикатори имат различна тежест при формиране на крайни резултат. Последното издание от 2023 година отчита доста негативен резултат за България (фиг. 1). Тя е 35-то място от общо 41 европейски държави и последна от страните в ЕС. Още по-тревожен е фактът, че това е с две позиции и четири точки по-надолу от предходната класация.

² COM(2007), *A European approach to media literacy in the digital environment*. Brussels, 20.12.2007, p. 4, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0833:FIN:EN:PDF> (accessed on May 10, 2025).

³ Lessenski, M., *How It Started, How It is Going: Media Literacy Index 2022*. Open Society Institute – Sofia, 2022, p. 6-7, https://osis.bg/wp-content/uploads/2022/10/HowItStarted_MediaLiteracyIndex2022_ENG_.pdf (accessed on May 10, 2025).

Фигура 1: Индекс 2023

Източник: <https://media-and-learning.eu/files/2023/06/Clusters-FB-1024x576.png>

Медийната грамотност като ценност

В работата на европейските институции се наблюдават няколко направления, посветени на различни аспекти на медийната грамотност, които имат общи полета с основни ценности на ЕС. Едно от тях е свързано с идеята за интегриране на медийната грамотност в образователния процес. Десет години са изминали от 2015 г., когато Европейската комисия и министрите на образованието на държавите членки на ЕС приемат Декларация относно популяризирането чрез образование на гражданските и общите ценности – свобода, толерантност и недискриминация. В Декларацията се изтъква значението на медийната грамотност и нейното повишаване с рефлексия върху критичното мислене при използване на интернет и социални медии⁴. За България е важно да отбележим, че през 2018 г. медийната грамотност е включена в Наредбата за гражданско образование.

Друго направление е свързано с разглеждането на медийната грамотност като предпоставка гражданите успешно да реализират възможността за достъп до информация наред с адекватната оценка и използването на съдържание, което циркулира

⁴ Европейска комисия. *Преподаване на медийна грамотност и борба с дезинформацията с eTwinning*, стр. 14-15, ISBN 978-92-9484-418-7.

в медийното пространство. Берлинската декларация⁵ от 2020 г. има за цел да допринесе за основана на ценности цифрова трансформация. Важно е да открием, че сред формулираните в нея принципи са социално участие и цифрово включване, наред с овластяване и дигитална грамотност. Тези постановки засилват значението за уверено ориентиране в онлайн средата и за управление на цифровата идентичност – умения, които са присъщи на медийно грамотния човек.

Активизиране на гражданското участие е засилващо значенето си направление, в което изпъква ролята на медийната грамотност. Още в Договора от Лисабон от 2007 г. сред ценностите, които са в основата на ЕС са „...зачитане на човешкото достойнство, на свободата, демокрацията, равенството, правовата държава, както и на зачитането на правата на човека...“⁶. Именно демократичните условия са благоприятна почва за съществуване на медийна екосистема, чрез която да се реализират правото на информиран избор и на гражданско участие в обществено-политически процеси. Тук може да открием медийната грамотност като инструмент за насърчаване на демократично включване особено сред младежите.

Младите хора са активни онлайн и тяхната чувствителност към информация, свързана с демократичното управление и участие, може да се увеличи благодарение на онлайн достъп до различни информационни ресурси и насърчаване на взаимодействието чрез платформи. Например, организирането на електронното гласуване чрез системата i-Voting, както е приложено в Естония, благодарение на достъп до интернет, потвърждение на самоличността чрез лична карта, мобилна карта или документ за цифрова самоличност⁷. В България се отчита активност на електората на възраст 18-29 г. над средната за страната, но с понижаващи се нива⁸. Изразяването на гражданската воля онлайн може да се улесни и насърчи чрез повишаване на медийната грамотност сред населението.

Следващо важно направление е осъзнаване на отговорността при създаването на съдържание, което може всеки медийно грамотен човек да разпространи, като умело използва и навигира собствени информационни канали в дигиталната среда. Тук темата

⁵ Berlin Declaration on Digital Society and Value-Based Digital Government, https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=75984, p. 2-5, (accessed on May 10, 2025).

⁶ Договор от Лисабон, Член 1а, стр. 8, <https://legislation.apis.bg/doc/383104/0> (accessed on May 10, 2025).

⁷ Valimised. Introduction to i-voting. <https://www.valimised.ee/en/internet-voting/more-about-i-voting/introduction-i-voting> (accessed on May 10, 2025).

⁸ БНР. Младите българи с по-висока избирателна активност пред останалото население на последните избори. публикувано на 19.07.2024, <https://bnr.bg/sofia/post/102022115/mladite-balgari-s-po-visoka-izbiratelna-aktivnost-pred-ostanaloto-naselenie-na-poslednite-izbori> (accessed on May 10, 2025).

за европейските ценности изисква да припомним Хартата на основните права на ЕС, като се позовем на член 11, свързан със свобода на изразяване на мнение и свобода на получаване и разпространяване информация, в което не трябва да има намеса на публични власти⁹. Съвременното дигитално пространство позволява на гражданите да споделят съдържание от трибуната на всеобхватните и достъпни социални медии и мрежи. Медийната грамотност се свързва с отстояване на свободата на изразяване, но още по-категорично в нашето съвремие се налага необходимостта тези свободи да се използват отговорно от всички в обществото. Независимо от източника „фалшивите новини се разпространяват с тревожна скорост и по същество застрашават благосъстоянието на обществото, демокрацията и медиите като цяло“¹⁰. В този контекст е важна и способността на хората да разпознават и реагират на дезинформация в дигиталното пространство, което гарантира тяхното осъзнато участие в политически дискусии, избори и като цяло в социалните процеси.

Практически измерения

Медийната грамотност на гражданите е един от водещите приоритети в рамките на Европейския съюз. Като такъв е във фокуса на редица директиви и регламенти, европейски и национални програми и инициативи, целящи формирането на единна ангажираща политика в тази насока.

Някои от основните директиви и регламенти, които формират изисквания по отношение развиването на медийната грамотност са:

- Европейски подход към медийната грамотност в цифровата среда (A European approach to media literacy in the digital environment) от 2007, които извежда водещата роля на новите технологии и тяхното интегриране с медиите. В резултат на което като основен фактор от медийната грамотност на гражданите се определя създаването на „по-добри знания и разбиране за това как медиите работят в цифровия свят, кои са новите играчи в медийната икономика и какви нови възможности и предизвикателства може да представи потреблението на цифрови медии“¹¹.

⁹ ЕС. Харта на основните права на Европейския съюз. *Официален вестник на Европейския съюз*, 26.10.2012 г., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT> (accessed on May 10, 2025).

¹⁰ Belova, G., Georgieva, G. *Fake News as a Threat to National Security*. International conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION 24(1):19-22, DOI:[10.1515/kbo-2018-0002](https://doi.org/10.1515/kbo-2018-0002), p. 21.

¹¹ COM(2007). *A European approach to media literacy in the digital environment*. Brussels, 20.12.2007, p. 2, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0833:FIN:EN:PDF> (accessed on May 10, 2025).

- Директива за аудиовизуалните медийни услуги (Audiovisual Media Services Directive) от 2010 г., която насърчава медийната грамотност като ключов елемент и задължава държавите членки да предприемат мерки за нейното развитие.
- Общ регламент относно защитата на данните (General Data Protection Regulation) от 2016 г. Подпомага информираността на гражданите за събиране, използване и защита на личните им данни.
- Регламент за цифровите услуги (Digital Services Act) от 2022 г., насочен към създаване на по-безопасно цифрово пространство.

Медийната грамотност се превръща във все по-важен компонент от европейските и националните политически програми в медийния и комуникационния сектор. Провеждат се редица инициативи в посока на достигане на по-високи нива на медийна грамотност сред различни групи от европейските граждани. В политиките на ЕС се наблюдава „решителност за справяне с проблемите на киберпространството във всички области на политиката, включително опровергаване на дезинформацията чрез стратегическа комуникация“¹². Сред основните приоритети са защита на децата от онлайн рискове, ограничаване на незаконно съдържание, противодействие на фалшиви нови и дезинформация на потребителите, формиране на критично мислене и безопасно използване на интернет. Някои от най-емблематичните са описани в таблица 1.

¹² Здравкова, Ев. *Медии и национална сигурност*. АИ „За буквите – О писменехъ“, 2022, стр. 83, ISBN 978-619-185-564-3.

Таблица 1: Европейски инициативи за повишаване на медийната грамотност на гражданите

<i>Инициатива</i>	<i>Основна цел</i>	<i>Целева група</i>	<i>Формат</i>
European Media Literacy Week (ежегодно)	Повишаване на информираността и критичното мислене	Граждани, ученици, учители, журналисти	Уъркшопи и кампании в целия ЕС
Media Literacy for All	Обучение на уязвими групи за разпознаване на дезинформация	Възрастни хора, младежи от малцинства	Безплатни обучителни ресурси и онлайн игри
EDMO (European Digital Media Observatory)	Борба с дезинформацията	Изследователи, журналисти, граждани	Факт-чекинг и изследвания
eTwinning проекти	Развитие на медийна грамотност чрез съвместни ученически проекти	Ученици и учители	Проектна дейност
ALL DIGITAL Week (ежегодно)	Подобряване на цифрови и медийни умения	Граждани от всички възрасти	Обучителни програми в училища, библиотеки и онлайн платформи

Медийната грамотност е ключова компетентност за европейските граждани в XXI в., която им позволява да взимат информирани решения, да правят свободен избор и да участват активно в обществения живот. За да бъдат ефективни инициативите за създаване на високо ниво на медийна грамотност, е необходимо те да са насочени към различни възрастови групи, да са адаптирани към характеристиките и особеностите на конкретната аудитория, да включват интерактивни методи на обучение и комуникация и не на последно място да се реализират в сътрудничество в между различни организации.

Заклучение

Спецификите на цифровизацията като социален феномен са свързани с преобразуване на начина, по който взаимодействат управляващи и управлявани, и засилване на промените в динамиката на общуване между гражданите и институциите.

Познанията на гражданите за медиите са важни, защото чрез тях се информират за политическите и икономическите процеси, формират виждания и нагласи, опознават по-добре света. Повишаване нивото на медийна грамотност сред различни групи от населението ще го направи по-чувствително към фалшиви новини и по-уверено в процесите, свързани с подбор на информационни източници, тяхното съпоставяне и критично възприемане на предлаганото съдържание.

Посочените примери за реализирани инициативи доказват, че политиките на ЕС за медийната грамотност не са само теоретични постановки, но са интегрирани в реални дейности, които утвърждават неговите основни ценности като демокрация, солидарност, защита на правата на човека и свобода на изразяване.

Библиография:

1. БНР. *Младите българи с по-висока избирателна активност пред останалото население на последните избори*. публикувано на 19.07.2024, <https://bnr.bg/sofia/post/102022115/mladite-balgari-s-po-visoka-izbiratelna-aktivnost-pred-ostanaloto-naselenie-na-poslednite-izbori> (accessed on May 10, 2025).
2. Договор от Лисабон, Член 1а, стр. 8, <https://legislation.apis.bg/doc/383104/0> (accessed on May 10, 2025).
3. Европейска комисия. *Преподаване на медийна грамотност и борба с дезинформацията с eTwinning*. ISBN 978-92-9484-418-7.
4. ЕС. Директива (ЕС) 2018/1808 на европейския парламент и на съвета. *Официален вестник на Европейския съюз*, L 303/77, 28.11.2018 г. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L1808> (accessed on May 10, 2025).
5. ЕС. Харта на основните права на Европейския съюз. *Официален вестник на Европейския съюз*, 26.10.2012 г., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT> (accessed on May 10, 2025).
6. Здравкова, Ев. *Медии и национална сигурност*. АИ „За буквите – О писменехъ“, 2022, ISBN 978-619-185-564-3.
7. Belova, G., Georgieva, G. Fake News as a Threat to National Security. *International conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION* 24(1):19-22, DOI:10.1515/kbo-2018-0002, p. 21.
8. Berlin Declaration on Digital Society and Value-Based Digital Government, https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=75984, (accessed on May 10, 2025).
9. COM(2007), A European approach to media literacy in the digital environment. Brussels, 20.12.2007, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0833:FIN:EN:PDF> (accessed on May 10, 2025).
10. Lessenski, M., *How It Started, How It is Going: Media Literacy Index 2022*. Open Society Institute – Sofia, 2022, p. 6-7, https://osis.bg/wp-content/uploads/2022/10/HowItStarted_MediaLiteracyIndex2022_ENG_.pdf (accessed on May 10, 2025).

11. Valimised. *Introduction to i-voting*. <https://www.valimised.ee/en/internet-voting/more-about-i-voting/introduction-i-voting> (accessed on May 10, 2025).